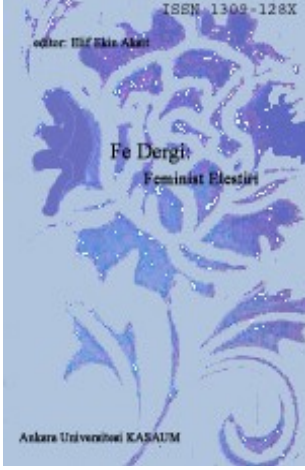

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM

Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 8, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Ev-içindeki fabrikanın işçileri
Fatma Özlem Tezcek ve Özlem Polat

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Haziran 2016

Bu makaleyi alıntılanmak için *Fatma Özlem Tezcek & Özlem Polat*, “Ev-İçindeki Fabrikanın İşçileri” *Fe Dergi* 8, no. 1 (2016), 50-68.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/15_4.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Ev-İçindeki fabrikanın işçileri

Fatma Özlem Tezcek* ve Özlem Polat**

Bu makale Türkiye’de son dönemde ev-eksenli çalışan kadınların toplumsal cinsiyet konumlarından yola çıkarak kapitalizm ile ataerki arasındaki dinamik ve karmaşık ilişkiyi incelemektedir. Bu bağlamda öncelikle İzmir’in gecekondu semtlerinden bir olan Muhittin Erener Mahallesi’nde ev-eksenli çalışan kadınlarla yaptığımız alan çalışmasının yöntemi sunulacaktır. İkinci olarak, alan çalışmasından yola çıkılarak, kapitalizmle ataerkillik arasındaki değişen ilişki bağlamında ev-eksenli çalışmanın özgünlüğü ortaya konulacaktır: sermaye ve erkek-egemenliğinin çıkarları doğrultusunda değersiz, görünmez kılınan üretim ve yeniden-üretim süreçlerinin ev-içindeki bütünlüğü. Üçüncü olarak, İzmir’deki alan çalışmamızın verileri ışığında, ev-eksenli çalışmanın bu özgünlüğünün toplumsal/tarihsel/teorik kaynaklarını detaylı şekilde arayacağız. Bu kısımda, büyük kentlerin özellikle kenar semtlerinde kadınların para kazanmaya yönelik ev-eksenli çalışmalarıyla geleneksel/feodal erkek egemenliği(evini reisi olarak erkek) etkisini yitirme sürecine girdiği öne sürülecektir. Son olarak, ev-eksenli çalışan kadınların harcadığı emeği değersizlikten, görünmezlikten kurtarabilmek için bu kadınların işçi sınıfının yeni/özgün üyeleri olarak kabul edilmeleri, güncel alan verileri ışığında yeniden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ataerkillik, Küresel Kapitalizm, Toplumsal üretim ve Yeniden-üretim, Ev-Eksenli Çalışma, İzmir.

The workers of the factory home

This study aims to examine the dynamic and complex relationship between capitalism and patriarchy in the case of home-based working activities of Turkish women recently. We will introduce a specific field research about life and working conditions of home-based working women which took place in a shanty town in Izmir, Turkey. The introduction process will first focus on the methods of the field research. Second, it will be asserted that the originality of home-based work in terms of the complex & dialectic relationship between capitalism and patriarchy: the unity of production and reproduction processes inside the household. In this type of work, these processes are also degraded by the very interests of individual capitals and male-dominated/patriarchal gender practices. Third, in the light of our specific field research we will explore the social/historical/theoretical roots of this originality of home-based work comprehensively. In this section, it will be argued that traditional/feodal male domination has been slightly losing its strength via money making activities of these women in slam areas of big cities. Finally, it will be asserted that in order to prevent these women’s labour from being devaluated and invisible, it is crucial to identify home-based working women as new members of working class.

Keywords: Patriarchy, Global Capitalism, Social production and Reproduction, Home-Based Work, İzmir.

*Ordu Üniversitesi, Ünye İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Yard. Doç. Dr.

**Ordu Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans.

...Parça başı iş ve aile emeği, karşılıklı yükümlülük ağının ve minnettarlık ilişkilerinin grup ve bütün toplum içindeki bireylere dayanılmaz görünen ekonomik koşullarda destek sağlamanın birer yoludur (White, 1999: 152).

... 'Bilinçli saklama' ve 'saklayarak değersizleştirme' kavramları kapitalizm ve ataerkillik ilişkileri bağlamında enformal ev-eksenli çalışmanın yapılanmasını anlayabilmek için gereklidir (Topçuoğlu, 2005: 74).

Giriş

Kapitalizm öncesinde ortaya çıkan toplumsal bir olgu olmasına rağmen, ev-eksenli çalışma biçimleri kapitalizmin tarihsel değişim süreci içinde yeniden ve yeniden şekil almaktadır. Oluş halindeki bu olgunun toplumsallığı sadece üretim ilişkilerini değil ama aynı zamanda yeniden-üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerin içerisinde var olduğu özgün toplumsal cinsiyet yapılarını içermesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda kadının emeği, bedeni ve bütünsel toplumsal varoluşu üzerindeki erkek tahakkümü olarak tanımlayabileceğimiz ataerkil ideoloji ve özgün toplumsal cinsiyet yapıları güncel olarak ev-eksenli çalışmanın temsil ettiği kapitalist üretim ve yeniden-üretim ilişkilerinin karmaşık bütünlüğüne içkindir. Nitekim günümüzde birçok ülkede çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilen ev-eksenli üretim biçimleri gerek kapitalistin maliyetleri düşürerek kârı en yüksekleştirici arayışlarının gerekse de erkeğin kadın üzerindeki bütünsel tahakkümünü ifade eden ataerkil ideolojinin devamlılığına dair toplumsal arayışların çatışmalı/uzlaşmalı iç içe geçmişliğini temsil etmektedir.

Ev-eksenli çalışma örneğinden de görüleceği üzere, kapitalizmin tarihsel/toplumsal değişim süreci ataerkil kültürel yapı ve ilişkilerle karşılıklı etkileşim halinde toplumsal üretim ve yeniden-üretim ilişkilerinin yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda 1970'lerin sonlarında Türkiye gibi birçok geç-kapitalistleşen ülke sermayesinin küresel sermayelerle farklı/özgün biçimlerde eklenmesi süreci, 'fabrika' ve 'ev' gibi belirli alanlarda gerçekleştirilen toplumsal üretim ve yeniden-üretim etkinliklerinin sınırlarını, içeriğini ve toplumsal cinsiyet kompozisyonunu oldukça belirsiz hale getirmiştir. "Küreselleşme" olarak da ifade edilen bu toplumsal birikim sürecinde sermayeler arasındaki rekabet, risk ve belirsizlikler üretim ve yeniden-üretim süreçlerinde de hızlı bir dönüşümü işaret etmektedir. Üretim ve emek süreçlerinde esnekleşme, enformelleşme, güvencesizleşme, değersizleşme, görünmezliği ifade eden post-fordist üretim yöntemlerinin sermayeler tarafından benimsenmesiyle birlikte küresel ve enformel üretim ağları/zincirleri kurulmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak birçok geç-kapitalistleşen ülke gibi Türkiye'de de bu ağlar büyük kentlerin çevresindeki göç alan coğrafyalarda yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada günümüzün görünmeyen fabrikalarında (evlerde) parça başına üretim yapan, ev-eksenli çalışan kadınların sarfettikleri üretim ve yeniden-üretim emeğinin özellikleri teorik ve Türkiye pratiğine dönük olarak analiz edilecektir.¹ Bu bağlamda ilk olarak, İzmir'de yaptığımız alan çalışmasının yöntemi açıklanacaktır. Temel olarak hem niceliksel ve niteliksel araştırma tekniklerini kullandığımız bu çalışmada ev-eksenli olarak çalışan 250 kadınla görüşülmüştür. İstatistikî bulgulara ulaşabileceğimiz anket çalışmasının yanı sıra feminist araştırma yönteminin gerektirdiği derinlemesine görüşmeler de esas alınmıştır.

İkinci kısımda, alan çalışmamız ve literatür bulgularından yola çıkarak kapitalizmle ataerkil kültür arasındaki uzlaşmalı/çatışmalı ilişkilerin, iç-içe geçişlerin ortaya çıkarılmasında ev-eksenli çalışmanın neden önem taşıdığı ve özgün bir yere sahip olduğunun cevabını arayacağız. Bu kısımda temel savunumuz, ev-eksenli çalışmanın özgünlüğünün bu çalışma biçiminin geleneksel sosyal bilimler literatüründe özel alan olarak tanımlanan "ev" içerisinde hem toplumsal üretim hem de yeniden üretim süreçlerini içermesinden kaynaklandığıdır.

Üçüncü kısımda, alan çalışmamız ve literatür bulgularından yola çıkılarak ev-eksenli çalışmanın özgünlüğünün nedenleri üzerinde durulacaktır. Bu nedenler arasında; güncel olarak küresel rekabetin, risk ve

belirsizliklerin etkisiyle bireysel kapitalistlerin maliyetleri düşürme ve ucuz işçilik arayışları, bu güvencesiz çalışma/yaşama sürecinden korunabilmek için erkeklerin ve özellikle de kadınların ataerkil dayanışma ağları içerisinde ev-eksenli çalışmaya yönelmesi, ataerkil ideoloji ve dayanışma ağlarının evdeki yeniden-üretim etkinliklerinden kadını sorumlu tutması, kentte ailenin ve dolayısıyla kadının parasal (para ile ifade edilebilen) ihtiyaçlarının artması ve formel alanlarda hem erkeğin hem de kadının iş bulma olanaklarının çok düşük olması yer almaktadır.

Bu kısımda cevabını aradığımız önemli bir soru; ev-eksenli çalışan kadınlar örneğinden yola çıkılarak kadınlık ve erkeklik rollerini tanımlayan ve iki toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkileri belirleyen geleneksel ataerkil kültürün güncel olarak değişme işaretleri gösterip göstermediğidir. Kente göçle birlikte ailenin parasal ihtiyaçlarının artması, iş bulma sıkıntıları nedeniyle geleneksel ataerkil kültürde “evin reisi” olarak kadın ve çocuklar üzerinde mutlak güce sahip olan erkeğin bu gücünün azaldığı ve kadının erkekten bağımsız olarak kendini tanımlamanın ilk adımlarını attığına dikkat çekilecektir.

Bu çalışmada bir diğer sorumuz, ev-eksenli çalışan kadınların işçi sınıfının özgün bir parçası olup olmadıklarıdır. 1970’lerden günümüze kadar yapılan tartışmalar dikkate alındığında bu soru elbette ki yeni bir soru değildir. Ancak gerek 2015 yılında yaptığımız alan çalışmamızda gerekse kuramsal tartışmalarda ev-eksenli çalışan kadının toplumsal konumunun belirlenmesine ilişkin halen süregelen çelişkili duruşlar tespit ettik. Bu çelişki ve tartışmalar bize ev-eksenli kadın çalışmasının oluş halindeki bir toplumsal olgu olduğu gerçeğini göstermektedir. Bu nedenle, ev-eksenli çalışan kadınların emeğinin değersizleştirilmesine karşı, güncel alan çalışmaları bağlamında sınıf ve toplumsal cinsiyet tartışmalarının yeniden ele alınması, vurgulanması önem taşımaktadır.

Alan Çalışmasının Yöntemi

Araştırmanın ana kütlesi İzmir ili Bayraklı ilçesinde bulunan Muhittin Erener Mahallesi’nde ikamet eden ve ev-eksenli çalışan kadınlardır. Bu mekansal sınırlamanın nedeni, araştırmanın bizzat yaşanılan yerde ve yüzyüze görüşme yöntemi ile yapılmasıdır. Alan çalışması Şubat 2015’de gerçekleştirilmiş ve örneklem grubundaki evlere gidildiği günlerde, o an için zaman sorunu olmayan kadınlarla anında görüşülerek yapılmıştır. Feminist metodoloji bağlamında, Muhittin Erener Mahallesi’nde ev-eksenli çalışan kadın işgücünün durumunu belirlemede kullanılan kriterler; kadın emeğini etkileyen temel etkenler olan kadının yaşı, medeni durumu, eğitim düzeyi, ücret düzeyi ve birlikte yaşadığı ailesinin sosyal ve ekonomik yapısıdır. Çalışma hazır giyim atölyelerinde ve benzer işleri evde yapan kadınlarla sınırlıdır. Anketin uygulanacağı atölyeleri ve evleri belirlerken işletmeler ve haneler herhangi bir ayırma tabii tutulmamış ve araştırma gönüllülük esasına dayandığı için de katılmak isteyen atölyeler ve evler belirlenerek uygulama yapılmıştır.

Araştırmamızda seçilen yaş grupları belirlenirken öncelikle kadınlar için 15 ile 50 yaş arasının aktif işgücü içerisinde olması öngörülmüştür. Ancak alan çalışması sayısal verilerine ulaşabilmek için resmi kurumlara başvurulduğunda, beklenenden farklı olarak ev-eksenli çalışma yaşının 10 yaşa kadar düştüğü ve 60 yaşa kadar yükseldiği tespit edilmiştir. Alan çalışmasında yöntem çeşitlenmesinin sağlanabilmesi amacıyla temelde iki farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Birebir görüşme tekniği bu tekniklerin ilkinin ve araştırmanın en önemli veri kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmaya temel oluşturan ölçek, açık uçlu soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Veri toplama aracı olarak bu doğrultuda alt başlıklar da dahil olmak üzere 23 sorudan oluşan bir mülakat formu hazırlanmıştır. Çalışma İzmir ili Bayraklı ilçesine bağlı düşük gelir grubuna ait olan Muhittin Erener Mahallesi’nde 250 ev-eksenli çalışan kadın katılımcıyla gerçekleştirilmiş olup anketlerden elde edilen verilerle, öncelikle burada yaşayan kadınların yaş dağılımları, medeni durumları buna bağlı olarak çocuk sahibi olup olmadıkları, eğitim ve çalışma durumları, ev-eksenli çalışma durumunda ne kadar saat çalışmaya zaman ayırdıkları, buna göre elde ettikleri gelir ve yaşadıkları haneye giren toplam gelir ile sosyal güvence durumları tespit edilmiştir.²

Araştırmada kullanılan diğer önemli veri toplama aracı ise gözlemdir. Nitekim Feminist teknikler içerisinde gözlem ve tecrübe önemli bir yer tutmaktadır. Böylece hangi sonuçların nasıl ortaya konduğu ön plana çıkmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere araştırma 2015 Şubat ayı içerisinde gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, sahanın keşfi ve gözlemi 2015 yılı içerisinde daha önceki tarihlere dayanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın yapıldığı süreç boyunca söz konusu mahallede ve araştırmanın yapıldığı atölye ile hanelerde gözlemler yapılmıştır. Dolayısıyla kadın-erkek ilişkilerine ve ev-eksenli çalışma biçimlerine ilişkin hem nitel hem de nicel durum araştırma yöntemleri kullanılarak dinamiklere yönelik daha derinlemesine bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur.

'Ev-İçindeki Fabrika': Ev-Eksenli Çalışma Olgusunun Özgünlüğü

'Ev içindeki fabrika' olgusunun kökleri kapitalizm öncesi ataerkil toplumsal ilişki biçimlerine dayanmaktadır. 'Ev(-içi)' ve 'fabrika' kelimeleri ile ifade ettiğimiz toplumsal mekânların temsiliyeti üzerinden tanımladığımız özel alan ve kamusal alan kavramları diğer bir deyişle yeniden-üretim ve üretim ilişkileri ve bu ilişkilerle bağlantılı toplumsal cinsiyet algısı tarih boyunca toplumsal iktidar ve güç ilişkilerinin merkezinde yer almıştır. Nitekim M. Foucault, kökenleri on yedinci ve on sekizinci yüzyıla dayanan ve iktidarların insanlarla kurduğu özgün güç ilişkileri ve uyguladıkları tahakküm/baskı ilişkilerini içeren bir 'disiplin toplumu' tanımlaması yapmaktadır (Foucault, 1995: 195-216). Bu bağlamda ataerkil kültür tarafından disipline edilmiş ve uysallaştırılmış kadın bedeni ve kadınlık rollerinin ev-içindeki yeniden üretim alanındaki etkinliklerine kapitalizmle birlikte güncel olarak parça-başına üretim etkinlikleri de katılmıştır.

Ev-eksenli çalışmanın özgünlüğü ise kapitalizmin gelişim sürecinde "özel alan" ve "kamusal alan" kavramları ile ifade edilen ev ve ev-dışında/fabrikada yapılan üretim/yeniden-üretim etkinliklerinin keskin bir biçimde ayrıştırılması ve kadınlar tarafından ev içinde yapılan bütün etkinliklerin "görünmez, değersiz" kılınmasıdır. Günümüzün küresel sermaye birikim sürecinde ev-eksenli çalışan kadınların emeğinin "görünmezliği, değersizliği" bir yandan ev-içinde parça-başına yapılan işlerin kapitalist açısından "ucuz işçilik" olarak kabul edilmesini sağlamakta diğer yandan kadınları ev-içine hapsederek süregelen ve sürekli dönüşen ataerkil kültürün devamlılığını sağlamaktadır (Dedeoğlu, 2007; White, 1999; Miraftab, 1996; Topçuoğlu, 2005 ve 2009). Şöyle ki:

"Sabah saat 6'da kalkıyorum kocamı yolcu ediyorum, sonra çocukları okula götürüyorum. Eve dönüp işe koyuluyorum, sonra çocukları okuldan almaya gidiyorum ve onlara yemek hazırlıyorum, evin işi bitmemiş oluyor tabii, devam ediyorum. Fırsat buldukça duvak yapmaya çalışıyorum. Akşam yemeği yapıyorum, kocamın inanın valla ayağına kadar akşam çayını götürüyorum, herkes uyuduktan sonra da gelin duvağını yapmaya devam ediyorum" (32, Evli, 3 çocuk).

Nitekim İzmir'in Muhittin Erener Mahallesinde yaptığımız araştırmada ev-eksenli çalışan kadınların çoğunluğu 'ev kadını'dır. Dolayısıyla hem ev işlerini yapmak hem de çocuklarıyla babaya oranla daha fazla ilgilenmek zorundadırlar. Bu nedenle parça başı ücret karşılığı almış oldukları işlerini yapmak için de çok zaman bulamamaktadırlar. Fakat parça başına 2 TL de olsa bu işlere %47.6 oranındaki 119 kadın günde 8-10 saat ayırdığını söylemiştir. Zira kadınlar, patron tarafından parça başına verilen işlerin çok fazla el becerisi gerektirdiğini ve bu nedenle de çok fazla zaman harcamak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Sırasıyla 57 kadın (%22.8) 3-5 saat arası, 42 kadın (%16.8) 5-8 saat arası ve 32 kadın da (%12.8) 0-3 saat arası zaman ayırabildiğini söylemiştir. Paula Kantor'un Hindistan üzerinden yaptığı çalışmanın bulgularına benzer şekilde, parça başı işlere daha az zaman ayırabilen kadınların evli olup, evde iş yükünün diğer kadınlara göre daha fazla olduğu ve çocuk sayısının da yüksek olduğu tespit edilmiştir (Kantor, 2008: 197). Bu nedenlerden dolayı parça-başı işe daha az zaman ayırabilen kadınlar, aşağıdaki tablo ve yorumda görüldüğü üzere ayda 200 TL'yi ulaşmayan düşük düzeyde ücret almaktadırlar:

Tablo 1: Dışarıda (eve yakın küçük atölye vb.) Çalışan Kadınların Günlük Çalışma Saatleri

Dışarıda (Eve Yakın Atölyede vb.) Çalışıyorsanız Günde Kaç Saatiniz İşte Geçiyor?	Frekans	Yüzde (%)
0-3 saat	32	12,8
3-5 saat	57	22,8
5-8 saat	42	16,8
8-10 saat	119	47,6
Toplam	250	100,0

“Her gün evi topladıktan, temizliğimi bitirdikten sonra gelin duvağının başına oturuyorum. Ne kadar çok yapsam da ayda en çok 200 TL alıyorum” (43, Evli, 2 çocuk).

Muhittin Erener Mahallesi’nde görüştüğümüz kadınların %75.2’si evli iken %24.8’i bekadır. Ev-eksenli olarak çalışan bekar kadınların içinde üniversitede lisans eğitimi görenlerin yanı sıra lise öğrenimi gören genç kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar hem ev-içinde yapılması gereken günlük ev-işlerini üslenmekte hem de düşük düzeyde ücret karşılığı (okul harçlıklarını çıkarmak için) parça-başına iş yapmaktadırlar:

“Dört kardeşiz, babam çalışmıyor, hep iş arıyor. Annem çalışıyor, sokaklarda kağıt ve plastik topluyor. Ablam evli, evde 2 kız 1 erkek kardeş kaldık. Üçümüz de okuyoruz. Ev işleri hep bana bakıyor, okula da gidiyorum tabii. Duydum ki komşular parça-başı iş yapıyor ben de istedim hemen, bir de duvaklar çok hoşuma gitti. Bazen kendimize yapıyormuşuz gibi düşünüyorum. İşte bu kadar, harçlığımı çıkarıyorum” (16, Bekar, öğrenci).

Ev-Eksenli Çalışmanın Özgünlüğünün Kaynakları

Çalışmamızın sınırları içerisinde, kapitalist üretim tarzı ile ataerkil ideoloji ve kültürel pratiklerin etkileşimi bağlamında oluşan tarihsel/toplumsal süreçte güncel olarak ev-eksenli çalışmanın özgünlüğünün kaynaklarını temel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür: Küresel kapitalizmde artan rekabetle birlikte bireysel kapitalistin üretim/işgücü maliyetlerinin minimize etmek için ev-eksenli üretim biçimlerine yönelmesi; bu bağlamda, ev içerisindeki tüm etkinlikleri değersizleştiren, görünmez kılan ve bu etkinliklerden eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında kadını sorumlu tutan ataerkil ideoloji ve dayanışmaya ilişkin kültürel pratikler ve

kentlerde hızla artan nüfus ve güvencesizleşen iş/yaşam koşulları ile birlikte ailelerin/kadınların artan geçim sıkıntılarıdır.

i. Küresel Kapitalizmde Ev-Eksenli Çalışma ve Dayanışma Ağları

1970'lerin sonlarında kapitalist üretim ve yeniden-üretim ilişkilerinin hızla dönüştüğü tarihsel/toplumsal kırılma süreci yaşanmıştır. Post-fordizm olarak da bilinen bu özgün toplumsal süreç, küresel rekabetin getirdiği baskı altında farklı büyüklüklerdeki sermayelerin üretim maliyetlerini ve bununla ilişkili olarak toplumsal yeniden-üretim harcamalarını/fonlarını düşürme stratejilerinin önemli bir parçasıdır. Bu stratejiler elbette ki farklı büyüklükteki sermayeler ile bu sermayelerin değerlendirilme (kâr elde etme) hedefleri içindeki toplumsal (kültürel, siyasi ve ekonomik) yapılarla özgün biçimlerde ve yeni eşitsizlikler yaratacak şekillerde ilişkilenebilir. Süreciyle gerçekleşmektedir. Ekonomik bağlamda üretim süreçlerinin parçalanması, üretimin fabrikaların dışına çıkarılması ve yeniden küçük atölyelere ve evlere taşınması, uluslararasılaşmayla birlikte işçinin bir talep unsurundan ziyade bir maliyet unsuru haline gelmesi, ücretlerin düşürülmesi, sosyal güvencenin ve formel çalışma biçimlerinin yerine esnek, güvencesiz biçimdeki enformel çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması süreçleri devam etmektedir.

Küresel üretim zincirleri bağlamında ve alan çalışmamız kapsamında Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli kadınların hesabına çalıştığı mikro ölçekli şirket Star Gelinlik Aksesuarları şirkettir. Muhittin Erener Mahallesi'nin sokaklarında ev-eksenli kadınları ararken karşımıza çıkan ve pencereleri kapatılarak gizlenmiş bir dükkanda karşılaştığımız genç bir müteşebbis kadın ve erkek kardeşi tarafından kurulmuştur. Şirket sahibi kardeşler malzemeleri bizzat Çin'den satın alınarak Muhittin Erener Mahallesi'ndeki kadınlara ev-ekseninde gelinlik aksesuarları üretmektedir. Şirket küresel gelinlik ve gelinlik aksesuarları sektörünün yereldeki en küçük halkasıdır. Şirket toptan ve/veya perakende biçimlerde nihai mallarını fuarlara katılarak, internetten ve diğer biçimlerde ulusal ve uluslararası firmalara satabilmektedir.

Ev-eksenli çalışan kadınların atölye olarak kullanılan ve dikkatle gizlenmiş dükkanlara işi öğrenmek için gün içinde 1-2 saatliğine geldikleri ve atölyede sınırlı sayıda kadının olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi sorulduğunda, şirket sahibi kadın son haftalarda maliye müfettişleri ile ilgili sıkıntıları olduğu, kadınları atölyede uzun süre tutmak istemediğini, eğer kadınları atölyede uzun süre tutarsa sigorta ödemek zorunda kalacağını belirtmiştir. Şirket sahibi kadına “ev-eksenli olarak çalıştırdığı kadınlara nasıl ulaşacağımızı” sorduğumuzda ise kendisi kadınların çoğunu bizzat tanımadığını, ev adreslerini bilmediğini ve kadınlarla sadece cep-telefonu ile iletişim kurduğunu söylemiştir. Bu bağlamda atölye sahibinin yeni işçi bulma şekli de formel istihdam talebinden farklıdır. Ev-eksenli çalışma ve istihdamın ortaya çıkışında/yayılmada kadınlar arasındaki enformel ağlar (akrabalık, komşuluk, v.b) önem taşımaktadır (Hattatoğlu, 2000; Dedeoğlu/Atılğan, 2007; White, 1999). Görüşmelerimiz sırasında ev-eksenli işi nasıl bulduklarını sorduğumuzda kadınlar çoğunlukla bu işleri eş, dost, komşu ve kendi deyimleri ile ‘bir iki sokak ötede oturan ablalar’ yardımıyla bulduklarını ifade etmişlerdir. Şöyle ki:

“Bu 15 tatilde kaynanam yanımdaydı ve bana gelin duvaklarında yardım etti, ben de bu ay ilk defa 300 TL aldım. Okul açıkken çok işim oluyor, bu nedenle duvağın başına oturamıyorum, aylık en fazla 120-150 TL alıyorum (37, Evli, 3 çocuk).

Bu bağlamda Jenny White ve James Heintz-Robert Pollin'in de belirttiği gibi, genel algının tersine enformel çalışma biçimleri ve bu sektör bir tür “artık” ya da “tali” kategorisinde veya “işsizliğe” benzer bir seviyede değildir. Tam tersine bu çalışma alanları çok yaygın meta üretim ve dağıtım (dolaşım) zinciri içinde önemli bir bağlantıyı oluşturmaktadır. Bu nedenle, enformel ekonominin formel ekonomiyle bağlantısı ucuz işçilikle üretilen metallerin tedarikçiliği, malın üst üste bindiği piyasalarda doğrudan bir rakip veya yedek sanayi ordusu olması gibi tipik tanımlamaların ötesine gitmektedir. Buna ek olarak, birçok enformel etkinlik formel alanda iş bulamayanlara doğrudan açık değildir. Enformel ekonomide, toplumsal ağlar ve ekonomik kaynak bağıışı yaşamsal düzeydeki etkinlikler için bile gereklidir. Bu minimum kaynaklara sahip olmadan enformel ekonomi içinde çalışmak mümkün değildir. Diğer bir deyişle, genişleyen enformel ekonomiyle birlikte açık bir işsizlik söz konusudur. ‘İş’ ve ‘işsizlik’ kavramlarının iç içe girdiği enformel sektörün yer aldığı dünyanın birçok ülkesinde, çoğunlukla kadınların bu sektörde çalıştığı dikkati çekmektedir. Bu yüzden enformel ekonomide

istihdam düzeyini, çalışma koşullarını veya ücretleri etkileyecek müdahaleler toplumsal cinsiyet-özelinde geniş düzeyde etkilere yol açacaktır (White, 1999: 211-230; Heintz and Pollin, 2003: 3-4).

ii. Kapitalist Ataerkillik ve “Ev-Kadınlığı”

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren kapitalist sermaye birikim sürecinin diğer bir deyişle bireysel sermayelerinin değerlendirilmesinin biricik koşulu hem üretim hem de yeniden-üretim alanında ataerkil/hiyerarşik toplumsal cinsiyet ilişkilerinin vurgulanmasıdır. Devletin uyguladığı politikalarla hem sınıfsal kutuplaşmayı hem de sınıfa ilişkin olan bu toplumsal cinsiyet hiyerarşisini yaygınlaştırdığı ve derinleştirdiği de dikkati çekmektedir. Bu hiyerarşinin belirginleşmesiyle birlikte özellikle işçi sınıfı kadınları kapitalist sistemin düşük ücret düzeyi ile neredeyse görünmezleştirdiği piyasalaşan ev-işleri (temizlik, çocuk/yaşlı bakımı, v.b.) alanına ve/veya ev-eksenli çalışmaya yönelmektedirler. Bu bağlamda ev-eksenli çalışma özgün bir konuma sahiptir.³

Nitekim Muhittin Erener Mahallesi’ndeki kadınlarla yaptığımız görüşmelerde de benzer sonuçlara ulaştık. Kadınlara asıl mesleklerinin ne olduğunu sorduğumuzda, %20.4’ü öğrenci, %9.6’sı işsiz, %61.2’si ev-kadını, %5.2’si işçi ve %3.6’sı diğer şeklinde yanıt vermiştir. Mahallede daha çok kendisini “ev-kadını” olarak tanımlayan ve “kendi harçlıklarını” çıkarmaya çalıştıklarını söyleyen kadınlara kocalarından ve ailelerinden bağımsızlıklarının derecesini belirleyecek sorular sorduğumuzda, kadınlar sıklıkla “ama kadın yerini bilmeli” diye cevap vermişlerdir. Neden böyle düşündüklerini sorduğumuzda ise “çünkü ben ev-kadınıyım ve anneyim” şeklinde yanıt vermişlerdir. Görüldüğü üzere birebir görüşme yöntemini kullanarak yaptığımız anket çalışmasında katılımcı kadınlar, “ben ev kadınıyım” diyerek kendilerini asla emekçi ya da çalışan kadın olarak tanımlamamaktadırlar. Nitekim kendilerini sadece ev kadını ve anne olarak görmektedirler (Tezcek - Polat; 2015: 45-46).

Ayrıca Tablo 2’den ulaşılabilecek bir diğer çarpıcı sonuç ise birebir görüşülen kadınlar arasında ‘öğrenci’ olduğunu dile getiren kadınların hiç de küçümsenmeyecek bir oran olan %20, 4 ile ikinci sırada olmasıdır. Bu sonuç ev-eksenli çalışma alanında yapılan diğer saha çalışmalarından farklı olarak elde edilmiştir ve bizlere ev-eksenli çalışmanın her geçen gün yaş ve meslek sınırlarını genişleterek büyük bir hızla yaygınlaştığını göstermektedir. Evlerine yakın olan atölyelerden parça başı iş olarak kayıt dışı çalışan bu öğrenciler arasında lisans öğrenimi gören öğrencilerin yanı sıra lise öğrenimi gören öğrenciler çoğunluktadır.

Tablo 2: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Asıl Mesleği

Asıl Mesleğiniz Nedir?	Frekans	Yüzde(%)
Öğrenci	51	20,4
İşsiz	24	9,6
Ev-kadını	153	61,2
İşçi	13	5,2
Diğer	9	3,6
Toplam	250	100,0

Bu bağlamda M. Mies'in 'ev-hanımlaştırma/kadınlılaştırma' kavramından yola çıkan E. Prügl Avusturya, Pakistan, İngiltere, ABD, Almanya, Rio de Janerio, Hong Kong, Japonya, İspanya, Sri Lanka, Tayland ve Lima'da fabrika ücretleri ve ev-eksenli çalışma ücretleri üzerinden karşılaştırmalı bir istatistikî çalışma yapmıştır. 1996 yılında yapılan bu çalışmaya göre; Brezilya'da ev-eksenli çalışma imalat sektörünün küresel yapılanmasının bir parçasıdır. Ev-eksenli çalışan kadınların ev sorumlulukları öncelik taşımaktadır. Firma ile ev-eksenli çalışan kadınların ilişkisi esnek ve kadınlara asgari ücret altında ödeme yapılmaktadır. Hükümet; gerek iş ve işçi istatistiklerinde yer vermeyerek, gerekse istihdam koşullarını yasal olarak düzenlemeyerek ev-eksenli çalışan kadınların 'ev-kadını/hanımlı' statüsünü onaylamaktadır. Pakistan'da ise Ataerkil-İslami adetler nedeniyle birçok kadın yanında erkek veya yaşlı bir kadın olmadan dışarı çıkamamaktadır (purdah). İlginç bir biçimde bu durum kadınların ev-eksenli çalışmasını teşvik etmektedir. Tayland'da ise bizzat devletin kalkınma politikaları yoluyla kadınların ev-eksenli çalışması 1970'lerden beri desteklenmektedir (Prügl, 1996).

Muhittin Erener Mahallesi'nde de ev-eksenli çalışan ve kendisini "ev-kadını, anne" olarak tanımlayan kadınlar genel olarak kendilerine sorduğumuz ve ev-işlerine ne kadar zaman harcadıkları ile ilgili soruları yadırgayarak cevaplamışlardır. Kadınlarla yaptığımız sohbetlerden anladığımız üzere, bizim "yeniden-üretim" olarak tanımladığımız ve her gün zorunlu olarak ev-içinde kadına yüklenen işleri, kadınlar kendilerinin "doğal/normal" olarak yapmaları gereken işler, görevler olarak görmektedirler. Nitekim evde mutfak işlerini kim-ler yaptığını dair sorumuzu kadınların %80'i ben, %19.2'si ise aile yardımı olarak cevaplamıştır. Aile yardımı alan kadınların kendilerine yardım edenler de yine kadınlardır. Diğer bir deyişle kadınlara yardım edenler anneleri, kız kardeşleri ya da kızlarıdır.

Tablo 3: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Evde Mutfak İşleri İle İlgilenme Durumu

Evde Mutfak İşlerini Kim(ler)Yapar?	Frekans	Yüzde(%)
Ben	202	80,8
Aile yardımı	48	19,2
Toplam	250	100,0

Diğer yandan Türkiye'de 1980'lerden itibaren günümüze kadar kadının istidama katılma oranının, diğer ülkelerle kıyaslandığında çok düşük oranda arttığı dikkati çekmektedir (TÜİK, 2013). Küreselleşme sürecinde birçok ülkede kayıtlı kadın istihdamının artmasına rağmen Türkiye'de bu oran düşmektedir. Bunun temel sebebi; devletin uyguladığı politikalarla tarım sektöründeki etkinliklerin azaltılması, tarımda artığın düşmesi ve bu nedenle kırsal alanlarda tarımsal nüfusun çözülmesi, büyük kentlere göç hızının artmasıdır. K. Marks'a atıfla bir tür 'ilkel birikim süreci' olarak tanımlayabileceğimiz bu dönemde özellikle kadınlar, kentlerde ücretli işlerin gerektirdiği vasıflara sahip olmadıkları için, kadın işsizliği ve enformel istihdam giderek artmaktadır (Marx, 1976: 873-931). Ataerkil kültür/yapının bir ifadesi olarak yeniden-üretim işleri sorumluluğunun kadına yüklenmesi de kadının formel alanlarda istihdamını engellemektedir (Yaman Öztürk, 2010: 35). Nitekim Muhittin Erener Mahallesi de İzmir'in göç hareketleriyle oluşmuş bir gece-kondu semtidir. Mahalle muhtarlığından alınan sayısal verilere göre, Muhittin Erener Mahallesi'nin en fazla göç aldığı iller: Kars, Ardahan, Erzurum, Manisa, Sivas, Mardin, Samsun, Muş, Bayburt, Isparta, Ağrı, Diyarbakır'dır. Mahallede ev-eksenli olarak çalışan kadınların eğitim düzeyleri de formel alanlarda istihdam edilmelerini engellemektedir. Ev-eksenli çalışan kadınların %1.2'sinin okuma-yazması yoktur; %5.6'sı basit düzeyde okuyup yazabilmektedir; %59.6'sı ilköğretim mezunudur; %31.2'si lise mezunudur; %2.4'u ise lisans mezunudur.

2000'lerden itibaren Türkiye'deki birçok sermaye grubunun sınai üretim alanında küresel rekabet eklenmesi (üretken sermayenin uluslararasılaşması) ile birlikte en önemli rekabet unsuru olan işgücü maliyetlerinin düşürülmesi çabası, devletin aldığı tedbirlerle desteklenerek enformel istihdamı, esnek çalışma biçimlerini yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla kadın hem ev-içindeki yeniden-üretim etkinliklerini gerçekleştirmek hem de aileye gelir getirecek enformel, güvencesiz işler yapmak zorunda kalmaktadır. Kadınların enformel işlerde çalışması kapitalizm kadar ataerkilliği de beslemektedir. S. Dedeoğlu'na göre bu önermenin iki dayanağı vardır: Birincisi, kadınların enformel işlerde çalışabilmeleri için aile reislerinden izin almalarının gerekli olmasıdır. İkincisi ise kadınların çalışması aile, akrabalık ve komşuluk temelli ağlar içinde kurulmakta ve böyle şekillenen bir çalışma kadınların ev içi rollerinin bir uzantısı haline gelmektedir (Dedeoğlu, 2009: 114).

Alan çalışmamız sırasında ev-eksenli çalışan kadınlarla yapılan görüşmelerde de kadınların ev-içinde çalışma kararlarında kocalarının önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir. Birçok kadının kocası önce çalışmasını istememekte ancak kadının aile bütçesine az da olsa yaptığı katkıyı görünce kadının ev-eksenli olarak çalışmasına izin vermektedir. Diğer yandan erkek karısının kendisine, eve ve çocuklara karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesi konusunda çoğunlukla 'otoriter' bir tavır sergilemektedir. Nitekim kadınlara ev işleri bir engelden dolayı yetişmediği durumda (işte çalışma süresinin uzaması gibi) kocalarından herhangi bir tepki alıp almadıklarını sorduğumuzda; kadınların %60'ı evet, %29.2'si hayır ve %10.8'i bazen cevabını vermiştir.

Bununla birlikte, Türkiye'de 1980'lerden günümüze kadar gelen süreçte kadınlar üzerindeki bu baskıların, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kadınların enformel sektörde artan istihdamının devlet tarafından alınan kararlar, uygulanan kanunlarla ve politikalarla desteklediği de dikkati çekmektedir. Örneğin, 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu ile emek süreçlerinin sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda güvencesiz bir biçimde esnekleştirilmesinin yasal zemini oluşturulmuştur. 2011 yılında açıklanan Ulusal İstihdam Strateji Belgesi'nde, kadın işgücünün yoğun olarak ve daha çok kayıt-dışı bir biçimde kullanıldığı, "kısmi süreli çalışma, geçici süreli çalışma, özel istihdam büroları aracılığıyla belirli süreli çalışma, uzaktan çalışma, çağrı üzerine çalışma, evden çalışma, iş paylaşımı" gibi yeni çalışma biçimlerinin tanımlandığı görülmektedir. 2008 tarihli Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası (SSGS) ise sosyal güvenlik sistemini sadece formel çalışma üzerinden tanımlamaktadır. Bu politika uygulaması tam zamanlı ev kadınlarını, ev-eksenli çalışanları, ev ve bakım hizmetlerinde çalışanları, gündelikçileri, tarım işçilerini, v.b. sosyal güvenlik sisteminin dışına itmektedir. Ayrıca 2012 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın uygulamaya koyduğu Aile Eğitim Programları ve bugünkü hükümetin hazırlıklarını yaptığı Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunmasına ilişkin mevzuat çok önemli toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri içermekte, yeniden-üretmekte ve meşrulaştırmaktadır. Kadının aile içerisindeki anne ve eş konumunu güçlendiren, ev içi iş yükünü artıran, bunlara ek olarak mikro krediler gibi finansal kanallar yoluyla kadınların piyasa ilişkileri içine çekilmelerini gündeme getiren öneriler yer almaktadır (Ulusoy, 2013: 112-120).

Tablo 4: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Sosyal Güvence Durumları

Sosyal Güvenceniz Var Mı?	Frekans	Yüzde(%)
Sigortalı çalışıyorum	6	2,4
Eşime bağımlıyım	168	67,2
Özel emeklilik	6	2,4
Aileme bağımlıyım	60	24,0
Yeşil kart	3	1,2
Diğer	7	2,8
Toplam	250	100,0

Nitekim Muhittin Erener Mahallesi'nde derinlemesine görüşmeler yaptığımız ev-eksenli olarak çalışan kadınlara sosyal güvenceleri olup olmadığını sorduğumuzda; kadınların %2.4'ü sigortalı olarak çalıştığını, %67.2'si eşine bağımlı olduğunu, %2.4'ü özel emeklilik sahibi olduğunu, %24'ü ailesine bağımlı olduğunu, %1.2'si yeşil kart sahibi olduğunu söylemiştir. Sigortalı olduğunu söyleyen kadınların %2.4'ü ise daha önce giriş-çıkış yaptıkları işler dolayısıyla sigortalı olduklarını yani ev-eksenli çalışma süresince sigortalanmadıklarını belirtmişlerdir.

Bu bağlamda, J. White'nin de ifade ettiği gibi iş gücü piyasalarında kapitalist sömürüye maruz kalan kadınlar (ve erkekler) akrabalık ve dayanışma ağlarıyla iş olanaklarına, sosyal güvenceye sahip olabilmektedir. P. Kantor'a göre, enformal sosyal güvence rejimlerinde, devlet ve piyasalar yoksulları da içerecek şekilde daha az güçlü toplumsal kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Bu durumda yoksullar toplumsal riskleri yönetmek ve güvenlik yaratacak şekilde alternatif enformal mekanizmalar geliştirmek zorundadırlar. Böylece yoksullar; doğası asimetric ve hiyerarşik olan bu akrabalık ve dayanışma ağları yoluyla yaşamlarını güvence altına almalıdırlar. Bu durum özellikle eşitsiz ilişkilerin yer aldığı ev ve çevresindeki alanlarda kadınlar için geçerlidir (Kantor, 2008: 195). Kadınların ısrarla "ev-hanımı/kadını" olduklarını vurgulamaları kentte ataerkil kültürün/ideolojinin yansıması olan akrabalık ve dayanışma ağlarının da etkisiyle süregelen eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini işaret etmektedir.

iii. Kentte Yeniden-Üretim Süreci Bağlamında Ataerkilliğin Dönüşümü

Bu kısımdaki temel savımız, tarihsel süreçte ataerkil hiyerarşik toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde kadınının bağımlı konumunun değişiminin özellikle kentlerin varoşlarında yaşayan kadınların varoluşsal algılarında önemli değişimler/kırılmalar yaratmaya başladığıdır. İzmir gibi büyük kentlerin varoşları enformel alanlarda çalışan kadın ve erkeklerden oluşan işçi sınıfının varlığını sürdürdüğü toplumsal mekanlardır. Bu toplumsal mekanların özelliklerinden biri de kentte parasal ilişkilerin artan hakimiyetiyle birlikte zengin semtlerdeki toplumsal/bireysel imkanların açıkça görülebilmesi ama diğer yandan yoksul semtlerde bu toplumsal/bireysel imkanlara ulaşamamasıdır. Muhittin Erener Mahallesi'nde ev ev dolaşıp kadınlarla sohbet ederken, özellikle belli bir süredir bu mahallede yaşayan ya da bu mahallede doğup büyümüş kadınların bu toplumsal çelişkinin farkına vardıklarını ve bu çelişki ile belirli şekillerde başa çıkmaya çalıştıklarını gözlemledik. Mahallede ev-eksenli çalışan ve kendisini "ev-kadını, anne" olarak tanımlayan kadınlar ev-içindeki bütün yeniden-üretim

işlerinin sorumluluğunu bizzat kendi üzerlerine almakta, sahiplenmekte ve “kadın yerini bilmeli” düşüncesine sahip çıkmaktadır.

Diğer yandan ekonomik zorunlulukları olmasa çalışıp çalışmayacaklarını sorduğumuzda ‘*tabii ki çalışırım!*’ cevabını vermektedirler. Ataerkil (erkek-egemen) kültürün etkisiyle benimsedikleri yeniden-üretim işleri kadınları hiçbir toplumsal imkanın/aktivitenin olmadığı bu mahallelerdeki evlerin dört duvarı arasına hapsedilmiş görünmektedir. Özellikle birçok genç kadın evdeki yeniden-üretim sorumluluklarını devam ettirmekle dışarıdaki cazip toplumsal dünyayı keşfetmek arasında sıkışıp kalmış durumdadır. Nitekim ev-eksensiz çalışan bir kadını evinde ziyaret ettiğimizde, apartmanda gizli kamera olduğunu fark ettik. Genç kadına apartmanda neden bir gizli kamera olduğunu sorduğumuzda, kadın (biraz da sıkılarak) kocasının gün boyunca kendisini izlemek için bu kamerayı koyduğunu ifade etmiştir. Ev-eksensiz çalışan bir başka kadın ise işsiz olan kocası ile aralarında sorunlar olduğunu, bu sorunların/tartışmaların çocuklarının psikolojisini bozduğunu ve kocasının Mardin’e geri dönmek istediğini belirtmiştir. Buna karşılık kadın, kendisinin kentte çok şey öğrendiğini, para kazandığını ve Mardin’e geri dönmek istemediğini vurgulayarak, kocasından boşanma ihtimalinden bahsetmiştir.

Nitekim D. Kandiyoti, ataerkilliğin soyut ve sabit bir olgu olmadığını aksine kadınların yaşadığı içsel-çelişkiler ve geleneksel kadın-erkek ilişkilerinin çeşitliliği bağlamında zaman/meکان sınırlı farklı ataerkillik tanımları yapmaktadır (Kandiyoti, 1988). Bu bağlamda tarihsel süreçte üretim ve yeniden-üretim ilişkilerinin sürdürülmesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyetler arası işbölümü ve toplumsal cinsiyet algıları da farklı topluluklarda değişim göstermiştir. Örneğin; İstanbul’da ev-eksensiz çalışan kadınların aile yapılarını inceleyen E. Sarıoğlu ilginç sonuçlara ulaşmıştır. İstanbul’a göçle gelen geniş ailelerdeki kadınların ev-eksensiz çalışma ile özgürleşmediği ve tam tersine üzerindeki ataerkil baskıların devam ettiği görülmüştür. Diğer taraftan çekirdek ailelerdeki kadınların ise ev-eksensiz çalışma ile pazarlık gücünün arttığı görülmüştür (Sarıoğlu, 2013). Bu bağlamda Muhittin Erener Mahallesi’nde konuştuğumuz kadınların ait oldukları ailelerin daha çok çekirdek aile özelliği gösterdiğini söylemek mümkündür. Kadınların kocaları genellikle inşaat ve güvenlik sektörlerindeki geçici işlerde ya da düşük düzey devlet memuru veya işçi olarak çalışmaktadırlar. Dolayısıyla kadınlar ev-eksensiz çalışma ile ilgili tüm etkinlikleri (atölye ile iletişim kurmak, hammaddeleri almak, bitmiş mamulü atölyeye geri götürmek, ücret almak, v.b.) kendileri ve “ablaları” yoluyla gerçekleştirmektedirler. Görüldüğü üzere, ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkileri tarihsel/toplumsal süreçte değişime uğramaktadır. Kapitalizmde özel mülkiyet ilişkileri, özel alan ve kamusal alan ayrımının keskinleşmesiyle birlikte kadınlar özel alan olarak tanımlanan ev-içindeki yeniden-üretim etkinliklerinden sorumlu tutulmakta ve ev-dışındaki toplumsal yaşamdan kopmaktadırlar.⁴ Alan çalışmamız bağlamında Muhittin Erener Mahallesi’nde Muhittin Erener Mahallesi’nde asıl mesleğinin “ev-kadınlığı” olduğunu söyleyen ev-eksensiz çalışan kadınlara evde mutfak işlerine ne kadar zaman ayırdıklarını sorduğumuzda; kadınların %35.2’si 0-1 saat, %49.6’sı 2-3 saat ve %15.2’si ise 4 saat ve üzeri zaman harcadıklarını söylemişlerdir. Bu sonuçlara göre çoğu ev-eksensiz kadının mutfak işlerine ortalama 2-3 saat harcamalarının nedeninin ise günün büyük bir kısmını bütün ev-işleri arasında paylaştırmaları olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar bu 2-3 saatlik aralığa sadece yemek yapma sürelerini katmaktadırlar. Dolayısıyla görüşme yaptığımız kadınların çoğu bu soruyu ilk duyduklarında “*hayatımızın yarısı mutfakta geçiyor!*” şeklinde fikir beyan etmişlerdir.

Ev-eksensiz çalışan kadınların yeniden-üretim sorumluluklarından bir diğeri de temizlik işleridir. Kadınların %33.2’si ev işlerine günde 0-1 saat, %59.6’sı 2-3 saat ve %7.2’si ise 4 saat ve üzerinde zaman harcamaktadır. Mutfak işlerinde olduğu gibi temizlik işlerinde de genel olarak kadınlar çalışmaktadır. Görüşme yapılan kadınların hiçbirinden temizlik işlerine “eşim yardım eder” ya da temizlik işlerini “eşim yapar” şeklinde bir cevap gelmemiştir. Bunun tersine şu türde açıklamalar yaygındır:

“Bizim hayatımız olmuş temizlik, dışarıdan bakınca herkes ev kadınlarını boş duran kadınlar diye biliyor, ev kadınları ne iş yapıyorlar ki diye konuşuyorlar ama bir dakika bile evde boş oturmuyorum, zaman nasıl geçiyor, nasıl akşam oluyor bilmiyorum. Temizlemesen de olmuyor ki, herkesin arkasını ben topluyorum” (47, Evli, 2 çocuk).

Kadınların bir diğer ev-içi sorumluluğu ise alışverişidir. Fiili olarak evde alışverişini yapan kadınlardır. Kadınların %40.8’i alışveriş için günde 0-1 saat, %57.2’si 2-3 saat ve %2’si ise 4 saat ve üzerinde zaman harcamaktadır. Kadınlar kendi aralarında kurdukları iletişim ağlarıyla evde ihtiyaç duydukları malzemeleri en ucuza alabilecekleri mekanları, mağazaları, süpermarketleri, v.b. Belirlemişlerdir.

Tablo 5: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Alışveriş İşleri İle İlgilenme Durumu

Evde Alışveriş İşlerini Kim(ler) Yapar?	Frekans	Yüzde(%)
Ben	111	44,4
Eşim	13	5,2
Eşimle birlikte	65	26,0
Aile yardımı	61	24,4
Toplam	250	100,0

Diğer yandan eve ait tüm parayı erkek elinde tutmaktadır. Kadın ufak tefek harcamalar dışında alışverişe tek başına gidememektedir. Kadın alışverişe erkekle birlikte çıkabilmektedir ya da erkek tek başına alışveriş yapmaktadır. Ancak görüştüğümüz kadınlar evin tüm parasının erkeğin elinde olmasından ve erkeğin tek başına alışverişe gitmesinden rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. Şöyle ki:

“Evin parası hep kocamda olduğu için ben sadece alışverişe gitmemiz gerektiğini söylerim, o ne zaman isterse o gün gideriz. Bazen sadece o gider. Ama hem yanlış hem de pahalı şeyleri bilmeden alır. Mesela; onun aldığı şeyleri çocuklar hiç yemez. Hem ben olsaydım, daha hesaplısını bulur alırdım” (41, Evli, 2 çocuk).

Ev-Eksenli Çalışan Kadının Toplumsal/Sınıfsal Konumu

Ev-Eksenli çalışan kadınların toplumsal konumunun belirlenmesine yönelik pratik ve kuramsal arayışların tarihi belirgin şekilde 1970'e kadar gitmektedir. Dolayısıyla ev-eksenli çalışan kadınların işçi sınıfının bir parçası olması gerekliliğine ilişkin bir argüman elbette ki yeni bir argüman değildir. Ancak gerek 2015 yılında yaptığımız alan çalışmamızda gerekse kuramsal tartışmalarda ev-eksenli çalışanın toplumsal konumunun belirlenmesine ilişkin halen süregelen çelişkili duruşlar tespit ettik. Bu çelişki ve tartışmalar bize ev-eksenli kadın çalışmasının oluş halindeki bir toplumsal olgu olduğu gerçeğini göstermektedir. Kapitalizmin dönüşüm sürecinde ataerkillikle kurduğu çatışmalı/uzlaşmalı ilişkilerin açığa çıkış biçimlerinden biri olan ev-eksenli kadın çalışması, zamansal ve mekansal sabitelere bağlı olarak sürekli değişim göstermektedir.

Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli çalışan kadınlarla yaptığımız görüşmelerde birbiriyle çatışır gibi görünen iki durumu tespit ettik. İlk olarak kadınlar ataerkil kültürün ve kentteki maddi yaşam koşullarının baskısıyla ev-içinde yeniden üretim etkinliklerini gerçekleştirdikleri ve parça-başı üretim işini de yine ev-içinde yaptıkları için kendilerini “ev-kadını” olarak tanımlamaktadırlar. Diğer yandan, ev-eksenli çalışan kadınlara çalışırken yaşadıkları en büyük zorluğun ne olduğunu sordüğümüzde yapılan işe göre alınan ücreti az olduğunu (%54) ve çalışma saatlerinin çok fazla olduğunu (%43.2) vurgulamışlardır. Bu soruya verilen yanıtlar, ev-eksenli çalışan kadınların parça-başına yaptıkları üretim işinin maddi karşılığını almadıkları düşüncesinde olduklarını göstermektedir. Ayrıca kadınlar ev-eksenli işlerin fazlasıyla el-becerisi ve ayrıntılı çalışma gerektirdiğini ve bu nedenle de çok uzun zaman aldığını belirtmişlerdir. Bu nedenle parça-başına aldıkları 1-2 TL'yi yeterli görmemektedirler. Diğer yandan kadınlar sigortasız çalışmaktan rahatsızdırlar ve “*aslında yapılacak iş değil de, mecburuz!*” şeklinde sıkıntılarını belirterek sigortalı çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Kadınların ev-eksenli çalışmaya kendilerini mecbur hissetmelerinin en önemli sebebi, ailenin çok düşük düzeydeki aylık geliridir. Kadınların %2.4'ü ailesinin aylık gelirininin 100-500 TL, %20'si 501-1000 TL, %53.2'si 1001-1500 TL, %20.8'i

1501-2000 TL ve %3.6'sı 2001-2500 TL olduğunu belirtmiştir. Ekonomik zorunlulukları olmasa çalışmayı düşünüp düşünmeyecekleri şeklinde bir soru sorduğumuzda ise kadınların %59.6'sı 'evet' cevabını vermiştir.

Şöyle ki:

“Tabii ki çalışacağım, daha gencim, eşim bıraksa dışarıda da çalışırım. Ben zaten bekarken de hep çalıştım ama o zamanlar babamıza çalışıyorduk, şimdi de çocuklarımıza, evimizin gelirine katkıda bulunmak için çalışıyoruz. Aslında şimdi de kocamız ve çocuklarımız için çalışıyoruz” (28, Evli, 2 çocuk).

Tablo 6: Ev-ekslenli Çalışan Kadınların Evine Giren Aylık Gelir

Evinize Aylık Ne Kadar Gelir Girişiyor	Frekans	Yüzde(%)
100-500 TL	6	2,4
501-1000 TL	50	20,0
1001-1500 TL	133	53,2
1501-2000 TL	52	20,8
2001-2500 TL	9	3,6
Toplam	250	100,0

Görüşmelerimiz sırasında aslında genel olarak bütün ev-ekslenli çalışan kadınların ev-dışında çalışıp para kazanmayı, sigortalı ve emekli olmayı istediğini ancak özellikle çocuklarının bakımının ve diğer ev-işlerinin buna engel olduğunu ve bu nedenle ev-ekslenli çalıştıklarını tespit ettik. Şöyle ki:

“Eşim yeni emekli oldu. Şimdi ‘artık evde oturacağım, yıllardır çalıştım’ diyor. Ben de dedim ki ‘hadi sen çalıştın da emekli oldun, ben ne oldum? Hiçbir şey’. Her gün aynı şey, ev işine bak, çocuklarla ilgilen, büyüt, okut...Sen ne kadarını yaptın bu işlerin? Ama ‘işim bitti artık evde oturacağım’ diyorsun, benim işimse hiç bitmiyor, hala çocuklarım var ve hala onlarla en çok ben ilgileniyorum” (45, Evli, 2 çocuk).

Görüldüğü üzere ev-ekslenli çalışan kadınlar bir yandan evdeki yeniden-üretim sorumluluklarının toplumsal/kültürel baskısı altındadırlar. Diğer yandan, ekonomik koşulların baskısı altında çalışmaya ‘zorunlu’ olarak başlayan kadınların bir süre sonra çalışmayı ‘isteyerek’ sürdürdükleri ve hatta sigortalı, düzenli çalışma saatlerine sahip, ev-dışındaki bir mekanda gerçekleşen, emekli olabilecekleri bir işte çalışmayı düşündükleri/düşledikleri tespit edilmiştir. Çalışmamızın sınırları içerisinde, ev-ekslenli çalışan kadınların üretim ve yeniden üretim alanında sarfettikleri emeğin değersizliğini, görünmezliğini ifade eden ‘ev-kadını’ yerine bu kadınların ‘işçi’ olarak tanımlanmaları gerektiğini savunuyoruz. Ev-ekslenli çalışan kadınların bu pratik deneyimlerinden yola çıkılarak “işçi” olarak tanımlanabilmeleri için sosyal bilimler literatüründe Sosyalist/Marksist düşünce akımlarının kendi içlerindeki gelişimin ve feminizmle kurdukları ilişkinin yeniden-tanımlanmasına yönelik çabaların önem taşıdığını düşünüyoruz.

Bu hedefler doğrultusunda sosyalist feminist literatürdeki tartışmaları dikkate almak önem taşımaktadır. 1970'lerden günümüze kadar gelen tartışmalarda Sosyalist Feministler ve Marksist Feministler tarafından tartışılan ve maddi temellere dayandırılan iki önemli teorik yönelim dikkatimizi çekmektedir. "Çift Sistemler Yaklaşımı" ile "Birleşik Sistemler Yaklaşımı" ve bu bağlamda "(Toplumsal) Yeniden-üretim Yaklaşımı". 1970'li yıllarda feministler arasında başlayan tartışmalarda Marksist Feministler kadının toplumdaki ikincil konumunu temel olarak kapitalist üretim ve yeniden-üretim ilişkilerinin kendi iç dinamikleri ile açıklamaya çalışmışlardır. Bu yaklaşımda, ataerkil (erkek-egemen) kültürel yapının tarihsel/toplumsal dönüşümü içinde biçimlendirdiği toplumsal cinsiyet ilişkileri, hakim konumdaki erkeklik rolleri ve bağımlı konumdaki kadınlık rolleri analiz unsuru olamamıştır. M. Barrett bu durumu şöyle ifade etmektedir: "*Marksizm sömürü ve ele geçirme ilişkileri etrafında oluşturulmuştur, ancak bu sömürü ve ele geçirmenin temellendiği kavramlar doğrudan sömürülenlerin ve emeği ele geçirilenlerin toplumsal cinsiyetini işaret etmemektedir. Dolayısıyla kapitalizmin Marksist bir analizi "toplumsal cinsiyet körü" olarak ifade edilebilecek kategorilerle hareket etmekte ve emek ile sermaye arasındaki temel bir çelişkiyi idrak etmemektedir*" (Barret, 1980: 8). Bu savı güçlendirecek şekilde H. Hartmann Feminizm ile Marksizm arasındaki ilişkiyi bir evliliğe benzeterek, Marksizm ile Feminizmi bütünleştirmeye çalışan güncel çabaların başarısız olduğunu, çünkü Marksistlerin Feminist mücadeleyi sermayeye karşı daha geniş bir mücadele içine almaya çalıştıklarını belirtmiştir. Bu durumda evliliğin geleceği için ya daha sağlıklı bir ilişki ya da boşanmanın gerekli olduğunu savunmuştur.⁵

Güncel gelişmelerin ışığında "*Toplumsal Yeniden-Üretim Teorisi'nin*" tartışmalara kattığı boyuta kısaca değinmek önem taşımaktadır. Yeniden-Üretim Feminizmi, 1983 yılında Lise Vogel tarafından yayınlanan "Marxism and the Oppression of Women" başlıklı kitapta tartışılan konular üzerinden biçimlenmeye başlamıştır (Vogel, 1983/2013). Süreç içinde sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve ırk ilişkilerinin birlikte inşasına yönelik bütünlüklü bir analiz geliştirmekte sıklıkla başarısız olunmuştur. Bu başarısızlık temel olarak sosyalist feminist politik ekonomi üzerindeki "yapısalcılık" geleneğinin etkileriyle açıklanmaktadır. Bu süreçte, toplumsal yeniden-üretim feministleri "emek" kavramından başlamalarına rağmen "emeği" bir "şey" olarak kavramsallaştırmışlar ve bu şeyin diğer şeyler veya yapılarla (ekonomi, ev ve topluluk, v.b.) birlikte hareketine yoğunlaşmışlardır. Bu tür bir pozitivist yaklaşım; tarih anlayışını, yapısal ilişkilerin inşası yoluyla "oluş" sürecini ve temel olarak tarihin öznesini göz ardı etmektedir. Sonuç olarak süreç içinde birçok sosyalist feminist; kendilik, kültür, deneyim ve var oldukları dünya arasında doldurulamaz bir boşluk yaratmışlar ve siyasi öznellik hakkında çok az şey söyleyebilecek konuma gelmişlerdir.

Ancak son dönemlerde toplumsal yeniden-üretim feministleri dikkat çekici analitik kategorileriyle bakış-açılarını ve yaklaşımlarını geliştirmeye çalışmaktadırlar. Temel analitik kategorileri olan emeği, ekonomiyi, hanehalkını v.b. "şey"den ziyade "süreç" olarak tanımlamaktadırlar. Bu yeni bakış açısı; ırk, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve sınıfın (bir arada) yeniden üretildiği, dönüştüğü ve potansiyel olarak devrimcileştiği koşulları tanımlayan toplumsal güç ilişkilerinin daha sahici bir tarihsel maddeci okumasını sağlama amacındadır (Ferguson and McNally, 2013). Isabella Bakker toplumsal yeniden-üretimi sadece hanehalkı ile sınırlı tutmamaktadır. F. Braudel'in hiyerarşik ekonomi modelini dikkate almakta ve sırasıyla en tepeden aşağıya doğru kapitalizm, piyasa ekonomisi ve maddi yaşam/uygarlığı içeren bir piramidi dikkate almaktadır (Bakker, 2007: 3-4). S. Ferguson'a göre toplumsal yeniden-üretim teorisi; ekonomik açıklamadan vazgeçmeden ama ekonomik indirgemeciliğe de düşmeden kadınların ezilmesinin (women's oppression) maddeci bir açıklamasını yapma çabasıdır. Anti-kapitalist bir koalisyon siyasetinin altını çizecek bütünleyici bir teoriyi oluşturma sözü vermektedir (Ferguson, 1999).⁶

Görüldüğü üzere, 1970'li yıllardaki tartışmalardan günümüze kadar gelen süreçte yönetsel arayışlar ve feminizm ile Marksizm arasında iktisadi, kültürel yapıların içerdiği sürekli dönüşüm süreçlerinin "farklılıkların tanınmasıyla oluşan" bütünlüklü analizine ilişkin çalışmalar genişlemektedir. Bu bağlamda üretim ve yeniden-üretim alanlarının bütünlüklü olarak ele alınışı ve teorik düzeyde analizi kapitalizmde sermayelerin topyekün değer sömürsünü (kullanım ve değişim değeri) tespit edebilmek açısından önem taşımaktadır. Ayrıca ev-eksenli çalışma örneğinde olduğu gibi güncel olarak üretim/yeniden-üretim alanlarındaki emek sömürsüne karşı, bu alanların kendi özgünlüklerini de dikkate alarak mücadele stratejileri geliştirmek gereklidir.

Sonuç yerine

On sekizinci yüzyıldan günümüze uzanan tarihsel/toplumsal süreçte kapitalizmin ataerkillikle kurduğu diyalektik ilişkinin değişimi toplumsal üretim ve yeniden-üretim alanlarında kadın emeğinin aldığı biçimlerde izlenebilmektedir. Birçok geç-kapitalistleşen ülkede olduğu gibi Türkiye'de de 1970'lerden itibaren ataerkil

kapitalizmin değişen dinamikleriyle birlikte ev-eksenli çalışma biçimleri dikkat çekici bir biçimde artmıştır. Küreselleşme sadece sermayenin değil ama aynı zamanda mülksüzleşme yoluyla emeğin hareketliliğine yol açmaktadır. İlginç bir biçimde, devletin uyguladığı yönlendirici politikaların da müdahalesiyle kadın, ataerkil aile yapısı içindeki akrabalık ve dayanışma ağlarıyla daha fazla baskı ve sömürüye maruz kalmaktadır.

İzmir'in varoş semtlerinden biri olan Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli çalışan kadınlarla yaptığımız derinlemesine görüşmelerden de tespit ettiğimiz üzere, kadınlar bir yandan yeniden-üretim işlerinin sorumluluğu altında baskı yaşamakta diğer yandan parça-başı ucuza yaptıkları işlerle sömürüye uğramaktadır. Ev-eksenli çalışmanın özgünlüğü içerisinde kadın bir yandan ücretsiz aile işçiliğine devam etmekte diğer yandan küresel üretim zincirlerinin son halkasında ev-içinde meta üretimi gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra, kente göçen ataerkil aile içinde ve özellikle de kadın ile erkek arasındaki hiyerarşik ilişki kapitalizmin etkisiyle değişmekte, parasallaşmakta ve feodal-ataerkil yapılara özgü erkek iktidarı zayıflamakta, yeni bir biçim almaktadır.

Ataerkil ideolojinin dayattığı "Ev-kadınlığı" algısı içindeki kadınlar, karşılıksız ve görünmeyen ev-içi emeklerinin yanı sıra fabrika yerine ev-içinde yaptıkları meta üretiminin getirdiğı "işçilik" bilincini taşımamaktadırlar. İdeal anlamda işçilik bilincinin kazanılması ise kadınların hem toplumsal cinsiyet eşitliğinin farkındalığına ulaşmaları ve evde erkek ile eşitlikçi ilişkilerin kurulması hem de meta üretim koşullarının iyileştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda kadın dünya çapında ve Türkiye'de kadın kooperatifleri/örgütleri (SEWA, HomeNet, Yaka Kadın Kooperatifi, İmece Kadın Kooperatifi, v.b.) kadınların kolektif bilinçlenmesi ve çalışma haklarını savunabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Katılımcıların Genel Özellikleri

Rabia, (32, Evli, 3 çocuk)

Artvin'de doğmuş. Ailesi Havva 2 yaşındayken İzmir'e göç etmiş. Meslek Lisesinde okuyorken okulu bırakmış ve çalışmaya başlamış. Evlendikten sonra dışarıda hiç çalışmamış. Annesi ile beraber üç yıldır ev-eksenli çalışıyor, farklı işler yapmış olmakla birlikte son dönemde gelin duvağına boncuk işliyor. İki oğlu ve bir kızı (7) var. Çocuklarını okutuyor ve onlarla gurur duyuyor.

Havva, (37, Evli, 3 çocuk)

İzmir'de doğmuş ve büyümüş. Memleketi Manisa. Eşi de kendisi de ilkokul mezunu. 5-6 yıldır evlere temizliğe gittiğini söylüyor. Kocasının ailesi Muhittin Erener Mahallesi'nde oturduğu için buraya taşınmışlar ve o günden beri ev-eksenli çalışıyor. Çocuklarını okutuyor ve okumalarını çok istiyor.

Behice, (43, Evli, 2 çocuk)

Kars'da doğmuş ve büyümüş. Evlendikten hemen sonra Kars'dan İzmir'e gelmişler. Kocasını belediyeden emekli. İlköğretim okulundan mezun. O kadar çok çalışmayı istediğı halde, babası ve daha sonra eşi okumasına izin vermemiş. İki oğlu var ikiside okumamışlar ve şimdi bir tanesi evli. Bir tane de torunu var. Yaklaşık 3 yıldır da ev-eksenli parça başı iş yapıyor.

Betül, (16, Bekar, Öğrenci)

Evin tek geçim kaynağı sokaklarda plastik ve kağıt toplayan annenin geliri. Lisede okuyor ve evin temizlik işleriyle de her gün kendisinin ilgilendiğini söylüyor. En büyük ablası evli. Kendisinden küçük iki kardeşi var. Okul dışında ev işlerini de yapmak zorunda olduğunu devamlı dile getiriyor. Mahallede oturan arkadaşları aracılığıyla parça başı işe başladığını ve fırsat buldukça yapmaya çalıştığını söylüyor.

Gülcan, (47, Evli, 2 çocuk)

Erzurum'da doğdu. Erzurum'dan İzmir'e yeni göç etmişler. Muhittin Erener Mahallesi'nde akrabaları ikamet ettiğı için bu Mahalle'ye taşınmışlar. Okuma yazması yok. İki oğlu var, inşaatta çalışıyorlar. Görümcesi aracılığıyla bir yıldır ev-eksenli çalışıyor.

Songül, (28, Evli, 2 çocuk)

Ardahan'dan göç etmişler. İlkokul mezunu. Kayınvalidesi ile birlikte yaşıyorlar. Bir oğlu (6) ve bir kızı (2) var. Evi ile aynı mahallede olan atölyede çalışıyor ve tişörtlere boncuk işliyor. Bu işi komşuları aracılığıyla bulduğunu söylüyor. Mahallede ev-eksenli çalışmak isteyenleri gönüllü olarak organize ettiğini söylüyor

Hamiyet, (45, Evli, 2 çocuk)

Mardinli. Okuma yazması yok. Bir kızı ve bir oğlu var, oğlu işsiz ve kızı ise okuyor. Eşi Tekel'den emekli olmuş. Aile içi maddi ve manevi sıkıntılarının olduğunu devamlı dile getiriyor. Komşulardan duyduğunda fırsat buldukça ek gelir amaçlı kızı ile parça başı iş alarak ev-eksenli çalışmaya çalışıyor.

Sema, (41, Evli, 2 çocuk)

Bitlis'de doğdu. İlkokul 5. Sınıftan terk etmiş. Ailesi köyde gittiği nakış kursu sonrası kazandığı nakış öğretmenliği için şehire göndermemiş. Abilerinin işleri için önce İstanbul'a ardından İzmir'e göç etmişler. Kocası Belediye otobüsünde şoförlük yapıyor. İki kızı var ve ilkokulda okuyorlar.

- ¹ Dışarıda Çalışma, Evde Çalışma ve Ev-eksenli Çalışma (Outworking, Homeworking, Home-based Work) kavramlarının genel olarak birbiriyle yakın anlamlar ifade ettikleri düşünülmektedir. Ancak çalışmamızın teorik ve alana yönelik araştırma kısımlarını belirginleştirebilmek için bu üç kavramdan yola çıkarak “ev-eksenli çalışma” kavramını tartışmak önem taşımaktadır. R. A. Topçuoğlu’na göre fabrika dışındaki iş (outworking) kavramı işin fabrikadan dışında yapıldığına işaret etmektedir. Bu fabrika dışı alan ev ya da başka bir yer olabilir. Bu nedenle dışarı işi (outworking), işin yapıldığı yer olarak evi vurgulamamaktadır (Topçuoğlu, 2005: 10). Diğer yandan, birçok çalışmada evde çalışanlar ile ev-eksenli çalışanlar arasında belirgin bir ayırım yapılmadığı göze çarpmaktadır. Örneğin; M. Mies’in “ev-kadınlaştırma” (house-wifization) ve “aşırı-sömürü” (super-exploitation) kavramlarını İngiltere, Tayland, Türkiye, Pakistan, Brezilya örnekleri üzerinden evde çalışan kadınlara uyarlamaya çalışan E. Prügl (1996) çalışmasında evde çalışma kavramını geniş anlamda kullanmıştır. Çalışmasında evde çalışanlar ve ev-eksenli çalışanlar kavramlarını birlikte kullanan E. Prügl evde çalışan işçilerin ördüğünü, diktiğini, işlediğini; elektronik parçaları birleştirdiğini, tahılların çekirdeklerini temizlediklerini, karidesleri soyduklarını, sanayi ürünlerini paketleyip, etiketlediklerini, halı dokuduklarını, ayakkabı ürettiklerini ve birçok diğer çoklu görevi yerine getirdiklerini belirtmektedir (Prügl, 1996: 114). R.A. Topçuoğlu’na göre ise evde çalışma ya sanayide ya da hizmetler sektöründeki ev-eksenli bir çalışma biçimidir. Ev-eksenli çalışma ise küçük-meta üretimini, küçük ölçekli işletmeciliği, bağımsız çalışan zanaatkarları ve ücretli çalışmayı içermektedir (Topçuoğlu, 2005: 25-28). Bu tanımlamalardan yola çıkarak çalışmamızda ev-eksenli çalışan kadınları; herhangi bir sosyal güvenliğe bağlı olmadan, düzenli çalışma saatleri ve koşullarına sahip olmaksızın, evin izole edilmiş görünmeyen koşullarında parça başına geleneksel tekniklerle iş yapan kadınlar olarak tanımlamaktayız.
- ² Sorulacak soruların hazırlanmasında konuya ilişkin literatürün yanı sıra alanda ev-eksenli çalışan kadınların görüş ve önerileri dikkate alınmıştır. Veriler, görüşme sürecinde kullanılan sorular dikkate alınarak sunulmaktadır. Görüşmeler en az 30, en çok 60 dakika sürmüştür.
- ³ Gerçekten de M. Mies’in (1994: 112-144) ‘yeni bir tür uluslararası işbölümü ya da sömürgecilik’ olarak tanımladığı enformel sektör 1970’lerden itibaren hızla erken ve geç-kapitalistleşen ülkelerde yayılmaya başlamıştır. Bu dönemden günümüze kadar gelen süreçte enformel sektör bizzat Türkiye gibi geç-kapitalistleşen ülkelerin devletlerinin uyguladıkları Neoliberal politikalarla etkinleşmekte ve eski sömürgecilğe ek olarak daha fazla (yeni biçimlerde) kadın emeğinin sömürülmesi (super-exploitation) ve baskı altına alınmasına (oppression) dayanmaktadır. Dolayısıyla bu yeni tarz sömürgeciliğin merkezinde kadın emeği bulunmaktadır. Ancak bu kadın emeği M. Mies’e göre ‘ev-hanımılığı, ev-kadınlığı, ev-kadınlaştırma’ (housewifization) üzerinden kurgulanarak gizlenmekte ve değersizleştirilmektedir. Küresel meta zincirlerinde yer alan fason üretim süreçlerinde ve genellikle ev-eksenli olarak çalıştırılması uygun görülen kadınlar ‘evrensel olarak ev-hanımı/kadını’ kategorisinde tanımlanmakta, ‘işçi’ olarak görülmemektedirler. Kullanım değeri ve/veya değişim değeri (meta üretimi) yaratan bu ‘ev-kadınlarının’ geliri, ücret geliri değil ama yan/destekleyici-gelir olarak görülmekte ve dolayısıyla piyasada kadınların emeği erkeklerin emeğinden daha ucuza satın alınmaktadır.
- ⁴ “*Caliban and the Witch*” adlı kitabında Silvia Federici Avrupa’da Ortaçağ sonlarında köylülerin mülksüzleştirilerek kentlere göç etmelerine ve proleterleşmelerine yol açan kapitalizm-öncesi toplumsal süreçlerin bir benzerinin kadınlar üzerinde “cadı avları” yoluyla gerçekleştirildiğini anlatmaktadır. Feodal-ataerkillik kültürde erkekler ve kadınlar tarafından belirli toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde gerçekleştirilen üretim ve yeniden-üretim etkinlikleri iç-içe geçmiştir. Kadın bu dönemde kamusal alanda da çeşitli biçimlerde (örneğin; bilgisi nesilden nesile kadına aktarılan ve doğadaki çeşitli otları insanları iyileştirmek için kullanan “iyileştirici” rolü) var olmuştur. Ancak Ortaçağ sonlarında kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışıyla birlikte ataerkillik dönüşmeye başlamıştır. Özel ve kamusal alanlar arasında keskin ayrımlar ortaya çıkmış, kadınlar özel alandaki yeniden-üretim etkinliklerinde sorumlu tutulmuş ve kapitalist üretim alanında erkeğin yaptığı etkinlikler kadına yüklenen yeniden-üretim etkinliklerine üstün görülmeye başlanmış, yeniden-üretim etkinlikleri “değersizleştirilmiştir” (Federici, 2004: 1-25).
- ⁵ Ataerkilliğin de tıpkı kapitalizm gibi maddi temelleri olduğunu savunan H. Hartmann iki ayrı ama birbirini besleyen sistem(ler) tanımlamıştır (Hartmann, 1979). H. Hartmann, ataerkillik ve kapitalizm tartışmalarında önemli bir yer tutan aileyi ise bir çatışma alanı olarak tanımlamıştır. H. Hartmann’a göre materyalist anlamda aile, üretim ve dağıtımın gerçekleştiği alandır. Bu anlamda aile farklı etkinlik ve çıkarlara sahip insanların bu süreçlerde sıklıkla birbiriyle çatıştığı bir alandır. Bununla birlikte, aile içinde ve dışında üretimin organizasyonu ataerkillik ve kapitalizm aracılığıyla biçimlendirilir (Hartmann, 1981: 368-369). Günümüze kadar gelen bu önemli tartışmalar halen güncelliğini korumaktadır. Bugün tartışmalar, maddi temelleri olan kapitalizm ve ataerkilliği bütünlüklü olarak ya da birbiriyle diyalektik etkileşim (çatışma ve/veya uyum süreçleri) halinde iki ayrı sistem olarak tanımlayan argümanlar arasında yoğunlaşmaktadır. R. A. Topçuoğlu kapitalizm üzerine güçlü ve çok zengin bir Marksist yazın olduğunu buna karşın ataerkillik yazınının kuramsal olarak bu kadar zenginleşmediğini işaret etmektedir. Bu nedenle R.A. Topçuoğlu’na göre, yapılan çalışmalarda ataerkillik ve kapitalizm arasında ortak bir çerçeve kurmaya çalışırken kapitalizm baskın çıkmakta ve ataerkillik yeterince açıklanamamaktadır. Bu nedenle “Birleşik Sistemler Yaklaşımı” yerine “Çift Sistemler Yaklaşımının” benimsenmesini öneren R. A. Topçuoğlu, bu analiz çerçevesi içinde özellikle ev-eksenli çalışmayı tanımlayacak iki kavramsal aleti tanıtmaktadır: Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme (Topçuoğlu, 2009).

Diğer yandan G. Savran, yapılması gerekenin kapitalizmin kurucu, temel çelişkisiyle başka çelişkilerin eklemeliğini kavramsallaştırmak olduğunu savunmaktadır. Bunun anlamı, sınıf sömürüsü ile başka çelişkilerin (toplumsal cinsiyet, ırk, din, etnisite, v.b.) sistematik şekilde bir bütün olarak kavranmasıdır. Bu ayrıca, çeşitlik eşitsizlik ve baskı biçimleriyle sömürü arasındaki farklı ilişkileri de kavramsallaştırmayı olanaklı kılar. G. Savran’a göre sistematik bir toplumsal bütün kavrayışının yitirilmesi, politik düzeyde çok belirgin bir açmazı yol açmaktadır. Bunu bir tür geleceksizlik, geleceği kurma perspektifinden yoksunluk olarak ifade eden G. Savran, bütünsel bir gelecek projesi olmadığında kısa vadeli pragmatizme saplanmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır (Savran, 2004: 129-130).

- ⁶ Geçmiş tartışmaların ışığında H. Bannerji ise toplumsal yeniden-üretim feminizminin güncel olarak sınıfı algılayıcı biçiminin farklılığına işaret etmektedir. H. Bannerji’ye göre, somut sınıf örgütlenmesi tarihsel, kültürel, cinsiyete dayalı ve siyasi ilişkiler olmaksızın imkansızdır. Bu toplumsal aracılık süreçleri, biçimlendirici anlar veya bir araya getirici determinantlar olmaksızın toplumsal ve tarihsel bir biçim olarak somut sınıf örgütlenmesi mümkün olamazdı. K. Marx bunu Grundrisse’de; somutu bir araya getirici çoğul determinantlar olarak tanımladığında vurgulamıştır. Dolayısıyla H. Bannerji’ye göre eğer analitik ve siyasi bir kavram olarak sınıf; basitçe soyutlamanın bir aracı olarak veya toplumsal ve tarihsel silmek için bir ideolojik aldatmaca olarak kullanılmıyorsa, o zaman sınıf, farklılığın somut biçimlerini belirleyen somut toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak anlaşılabilir (Bannerji, 1995: 32-35).

C. Arruzza ise kapitalizmin gelişmesiyle birlikte artık ataerkilliğin bağımsız bir sistem olmadığını savunmaktadır. Bu savunuya örnek olarak da, kapitalizmin bir önceki üretim tarzının yerini aldığı toplumlarda ailenin dönüşümünü işaret etmektedir. Ailenin dönüşümü; toprağın ele geçirilmesi veya bir yandan ataerkil çiftçi ailesinin parçalanması ve diğer yandan tarihte eşi benzeri görülmemiş kentleşme sürecini tetikleyen şekilde nüfusun büyük bir kısmını üretim araçlarından ve topraktan koparan ilkel/ilksel birikimin bir sonucudur. Bu sürecin sonunda aile artık bir üretim (üretim araçlarına sahiplik çerçevesindeki üretim alanı) birimi olmaktan çıkmıştır. Aile ile üretim alanı birbirinden ayrılınca, üretim ve yeniden-üretim arasındaki ilişki de (biyolojik-üretim ve yeniden-üretim döngü) radikal bir biçimde dönüşmüştür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğine/hiyerarşisine dayalı ilişkiler devam etse bile ailenin üretim alanından çıkmasıyla birlikte bu ilişkiler otonom bir mantık izleyen bağımsız sistem haline gelmiştir (Arruzza, 2015).

Kaynakça

- Arruzza, Cinzia. “Logic or History? The Political Stakes of Marxist-Feminist Theory”, (2015), <https://viewpointmag.com/2015/06/23/logic-or-history-the-political-stakes-of-marxist-feminist-theory/> (erişim tarihi: 01.08.2015).
- Bakker, Isabella. “Social Reproduction and the Constitution of a Gendered Political Economy”, *New Political Economy*, 12:4, (2007), 541-556.
- Bannerji, Himani. *Thinking Through Essays on Feminism, Marxism and Anti-Racism*, (Women’s Press, 1995) .
- Barrett, Michelle. *Women’s Oppression Today*, (Verso, 1980).
- Dedeoğlu, Saniye. “Ataerkillik ve Enformel Emek: Konfeksiyon Atölyelerinde Ücretsiz Aile İşçileri”, *Praksis*, 20. Sayı, (2009), s. 105-118.
- Dedeoğlu (Atılğan), Saniye. “Evden İçeri Bir Ev: Ev Eksenli Üretim ve Kadın Emeği”, *Birikim*, 217, (Mayıs 2007), <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4915/evden-iceri-bir-ev-ev-eksenli-uretim-ve-kadin- emegi#.VzL55F96hc> (erişim tarihi: 16.05.2016).
- Foucault, Michel. *Discipline & Punish*, (Vintage Books 1995).
- Federici, Silvia. *Caliban and the Witch*, (Autonomedia, 2004).
- Ferguson, Susan. And McNally, David. (2013), “Capital, Labour-Power, and Gender-Relations: Introduction to the Historical Materialism Edition of Marxism and the Oppression of Women”, içinde Vogel, L. *Marxism and The Oppression of Women: Toward a Unitary Theory*, (Haymarket Books, 2013), XVIII-9.
- Ferguson, Susan. “Building on the Strengths of the Socialist Feminist Tradition”, *New Politics*, Volume: 2 (new series), whole no. 26, winter (1999).
- Hartmann, Heidi. “The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more Progressive Union, *Capital&Class*, 3.2 (1979): 1-33.
- Hartmann, Heidi. “The Family as the Locus of Gender, Class and Political Struggle: The Example of Housework”, *Signs*, Spring (1981), pg. 366-394.
- Hattatoğlu, Dilek. “Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme”. *Birikim* , 140, (Aralık 2000), <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4200/ev-eksenli-calisan-kadinlar-ve-sosyal- orgutlenme#.VzLIZF96hc> (erişim tarihi: 16.05.2016)
- Heintz, James. And Pollin, Robert. “Informalization, Economic Growth and the Challenge of Creating Viable Labor Standards in Developing Countries”, (PERI, Political Economy Research Institute University of Massachusetts Amherst Working Paper Series, 2003), Number 60.
- Kandiyoti, Deniz. “Bargaining with Patriarchy”, *Gender and Society*, Vol.2, No:3. Pp. 274-290, (1988).
- Kantor, Paula. “Women’s Exclusion and Unfavorable Inclusion in Informal Employment in Lucknow, India: Barriers to Voice and Livelihood Security”, *World Development*, Vol.37, No:1, pp.194-207, (2008).
- Laslett, Barbara. And Brenner, Johanna. “Gender and Social Reproduction: Historical Perspectives”, *Annual Review of Sociology*, (1989), Vol. 15, pp. 381-404.
- Marx, Karl. *Capital Volume-I*, (Penguin Classics, 1976).

- Mies, Maria. *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*, (Redwood Books, Trowbridge, 1994).
- Miraftab, Faranak. "Space, Gender and Work: Home-Based Workers in Mexico", in (eds) E. Boris and E. Prügl, *Homeworkers in Global Perspective*, NY. Routledge, pp. 63-80, (1996).
- Prügl, Elisabeth. "Home-Based Workers: A Comparative Exploration of Mies's Theory of Housewifization", *A Journal of Women Studies*, Vol. 17, No:1 (1996), pp. 114-135.
- Savran, Gülnur. *Özne-Yapı Gerilimi: Maddeci Bir Bakış*, (Kanat Yayınları, 2004).
- Sarioğlu, Esra. "Gendering the Organization of Home-Based Work in Turkey: Classical versus Familial Patriarchy", *Gender, Work and Organization*, Vol. 20, No: 5, pp. 479-496, (September 2013).
- Tezcek, Fatma. Özlem. ve Polat, Özlem. "Küreselleşme Kısılacındaki Ataerkil – Kapitalist Toplumlarda Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar: İzmir Örneği" , (İstanbul Aydın Üniversitesi, Küreselleşen Dünyada Kadın ve Siyaset Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı, 2015), s.394-417, İstanbul.
- Topçuoğlu, Reyhan. Atasü. "Home-Based Work and Informal Sector in the Period of Globalization: An Analysis Through Capitalism and Patriarchy – The Case of Turkey", a Graduate Thesis, (METU, 2005), (supervised by Yıldız Ecevit).
- Topçuoğlu, Reyhan. Atasü. "Kadın Emeği Nasıl Değersizleşir?", *Praxis Dergisi*, Maddeci Feminizm içinde sayı: 20, (2009)/2, s. 87-104.
- TUIK. Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, (2013), TUIK. <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/Toplumsal-Cinsiyet-%C4%B0statistikleri-2013-TU%C4%B0K.pdf> (Erişim Tarihi: 09.03.2015).
- Ulusoy, Deniz. "Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılacı: AKP'nin Aile Politikaları ve Yeni Muhafazakarlık", Düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü? İçinde*, (2013), s. 112-120. http://tr.boell.org/sites/default/files/baska_bir_aile_anlayisi_mumkun_mu.pdf (Erişim Tarihi: 09.0.2015).
- Vogel, Lisa. *Marxism and the Oppression of Women: Toward a Unitary Theory*, (introduction by Susan Ferguson and David McNally), (Haymarket Books, Chicago, IL, 2013).
- Yaman Öztürk, Melda. "Ücretli İş ve Ücretsiz Bakım Hizmeti Ekseninde Kadın Emeği: 1980'lerden 2000'lere", (der) Saniye Dedeoğlu, Melda Yaman Öztürk, *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği içinde*, (2010), 25-78.
- White, Jenny. *Para ile Akriba: Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği*, İletişim Yayınları, (1999).